

Farkas Ádám

Gondolatok a 21. századi biztonságról, államról, védelemről¹

DOI 10.17047/HADTUD.2018.28.E.241

Rezümé:

Jelen tanulmány célja a 21. század biztonságát, államát és annak védelmét egy kicsit újszerű, a multidiszciplináris megközelítésen belül a társadalomtudományokra jobban nyitó megközelítésben megvizsgálni. A szerző álláspontja szerint ez a megközelítés még inkább alátámasztja, hogy szükséges az állam védelmének megerősítése. Ennek megalapozásához áttekinti az új típusú biztonsági kihívások jellemzőit, a társadalmak kitettségét a fejlődésnek, valamint mindezek sérülékenységét.

Kulcsszavak:

Biztonsági kihívások, védelem, állam, totalitás, információs társadalom

Adam Farkas

Thoughts about the 21st century's security, state, defence

Abstract:

The purpose of this paper is to examine the security, the state and its protection of the 21st century in a rather innovative approach that is more open to the social sciences within the multidisciplinary approach. The author's view is that this approach further reinforces the need to strengthen state protection. To substantiate this, it looks at the features of the new types of security challenges, the exposure of societies to development and the vulnerability of these.

Key words:

Security challenges, defence, state, totality, information society

A 21. századra – úgy vélem – már teljességgel érezhető az a nagyfokú változás, amely a biztonság komplexitásának fokozódásával a hidegháború óta tapasztalható. Az egyre összetettebb és értelmezési szempontból szektorálisan tagolható biztonság² a biztonságszavatolás terén is fokozódó összetettséget³ és egyre

¹ Jelen tanulmány a Nemzeti Tehetség Program Nemzet Fiatal Tehetsége Ösztöndíj NTP-NFTÖ-17-B-0440 számú pályázat támogatásával készült.

² A téma kapcsán lásd: Szálkai Kinga – Stepper Péter (szerk.): A biztonság szektorális értelmezése. Új kihívások a kutatás napirendjén. Pécs-Budapest, Publikon kiadó, 2015. Barry Buzan – Ole Waever – Jaap De Wilde: A biztonsági elemzés új keretei. In Póti László (szerk.): Nemzetközi biztonsági tanulmányok. Önértelmezés és viták a hidegháború utáni korszakban. Budapest, Zrínyi kiadó, 2006, pp. 53–112. Roland Dannreuther: Nemzetközi biztonság. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016. Szenes Zoltán (szerk.): Biztonságpolitika és válságkezelés. Budapest, NKE Szolgáltató Nonprofit Kft, 2016. Gazdag Ferenc (szerk.): Geopolitika és biztonság. Budapest, Zrínyi kiadó, 2006.

³ Az átfogó megközelítés koncepciója a biztonsági kihívások komplexitásának növekedéséből adódóan a válságok kezelésének összetett és összehangolt civil, katonai, rendészeti, kormányzati és nem kormányzati szereplők által megvalósított kezelésének metodikáját és az arra való felkészülést jelenti. Ezt fejleszti tovább a resilience koncepciója, amely már nem csak a válságkezelés, hanem a tág értelemben vett országvédelem és társadalomvédelem tekintetében honosítja meg az átfogó és komplex követelményeket az ellenálló és reagáló képesség erősítése, rugalmasítása érdekében. Ezek tekintetében lásd: Molnár Ferenc: Egy sikeresebb válságkezelés felé: a civil szakértelem

differentiáltabb védelmi struktúrákat tesz szükségessé. Ezen a képleten azonban csak tovább bonyolított az információs társadalommal és jóléti állammal beköszöntő változások sora, melyekkel nemcsak hogy gyökeresen megváltozott a biztonsági kihívások súlyozása és palettája, de várhatóan ez az átalakulás a jövőben is intenzíven folytatódni fog.

A biztonság és a biztonságszavatolás szempontjából azonban továbbra is méltán állítható, hogy az állam szerepe kulcsjelentőségű. E téren is szükség van azonban a folyamatos megújulásra és fejlődésre, mivel az állam a régi eszmék, elvek és megoldások mentén már nem fogja tudni kezelni az újabb és újabb kihívásokat. A 21. század egyik legnagyobb kihívása tehát az lesz, hogy a változó biztonsági környezet igényeivel hozzuk összhangba azt az államot, amely évezredes fejlődés során csak a 20. századra tudta kellően megzabolázni önmagát, s most ennek módszerei és keretei téren is újragondolásra kötelezett. A biztonság és a biztonságszavatolás terén is igaz ugyanis, hogy a különböző változások és fejlesztések ellenére az újabb és újabb kihívásokra adott – sajnos legtöbbször ad hoc – reakciók mellett is aktuálisak Carl Schmitt gondolatai, miszerint „... a mai állam roppant intenzitású új hatalmi eszközökkel és lehetőségekkel rendelkezik, melyek horderejének végső jelentőségét és következményeinek hatását egyelőre aligha sejtjük, mert szókincsünk és képzeletvilágunk mélyen a XIX. században gyökerezik.”⁴

Ahhoz tehát, hogy a gyökeresen változó, vagyis inkább fejlődő, a régire a kihívások terén ráépítő, ha úgy tetszik mutálódó biztonsági környezetben a biztonság szavatolása, vagyis a védelem és ennek kulcsszereplője; az állam is megfelelően tudjon fejlődni és korszerűsödni, elkerülhetetlenül szükséges, hogy szinkronizáljuk az államról és a védelemről való gondolkodásunkat a biztonság változásából fakadó követelményekkel és az új évezred változásaival. Ehhez a biztonság komplexitásának többszöri átgondolása és értelmezése, majd az állam biztonsággal kapcsolatos szemléletének és védelemmel kapcsolatos intézményeinek folytonos elemzése és időszakos megújítása szükséges.

Jelen tanulmány ehhez a multidiszciplináris szemléletet és kutatók sokaságának munkáját igénylő feladathoz kíván néhány gondolattal hozzájárulni, remélve, hogy az ösztönözni tudja a konstruktív vita és gondolkodás élénkítését és ennek eredményei révén az állam és az újfajta kihívásokkal szembeni védelem megerősítését.

A komplex biztonság és a totális háború az elmúlt száz év dinamikájában

szükségessége a NATO stabilizációs és újjáépítési feladatai során. Nemzet és Biztonság 2012/4. szám pp. 10–23. Keszely László (szerk.): Az átfogó megközelítés és a védelmi igazgatás. Budapest, HM Zrínyi Média Közhasznú Nonprofit Kft., 2013. Molnár Ferenc (szerk.): Az átfogó megközelítés és a Magyar Honvédség katasztrófavédelmi rendszere. Budapest, Zrínyi kiadó, 2013. Keszely László: A védelmi igazgatás szerepe a nemzeti szintű átfogó megközelítés megvalósításában. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, doktori értekezés, 2017. Lakatos László: A honvédelmi igazgatási képzés aktualitása az átfogó megközelítés elvének tükrében. Hadtudományi Szemle 2015/4. szám, pp. 432–443. Lakatos László – Varga Attila Ferenc: A magyar honvédelmi igazgatás. In Farkas Ádám – Kádár Pál (szerk.): Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai. Budapest, Zrínyi kiadó, 2016, pp. 159–211.

⁴ Carl Schmitt: A politikai fogalma. Budapest, Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, 2002, p. 222.

A biztonság komplexitásáról és különösen annak a hidegháborúval történő differenciálódásáról vallott nézetek, amelyek egy jelentős és kiterjedt – sok tekintetben máig tartó – szakmai vita tárgyává váltak, a korábbi, 19. századig jellemző, katonai dominanciájú biztonságfelfogás helyett egy összetettebb, több súlypontos biztonság-szemlélet felé mozdultak el. Ezt úgy foglalhatjuk össze, hogy „*A hagyományos biztonságfogalom vonatkozási tárgya az állam, a koppenhágai iskola azonban számos más esetben is értelmezhetőnek tekinti a fogalmat. [...] Erre a problémára jelent megoldást Buzan szektorelmélete, mely a vonatkozási tárgyak és a megfigyelt interakciók típusai szerint bontja fel az értékelt valóságot katonai, politikai, gazdasági, szocietális és környezeti szektorokra. [...] a koppenhágai iskola másik központi gondolata Waever biztonságiasítás-elmélete, mely azzal foglalkozik, hogy hogyan válik egy adott kérdés biztonsági kihívássá, miért tekintenek egyes jelenségeket bizonyos körülmények között biztonsági problémának, míg más esetekben ez fel sem merül (mint például a migráció jelensége).*”⁵ Barry Buzan ezt társaival úgy fogalmazta meg, hogy a „*biztonság szektorok szerinti vizsgálata a hidegháború kései évtizedeiben különösebb fontolgatás nélkül alakult ki, ahogy a katonai-politikai napirend új kérdésekkel gyarapodott. [...] A szektorokat konkrét kölcsönhatási típusok azonosítóiként is felfoghatjuk. Ebben a szemléletben a katonai szektor az erővel történő kényszerítés kapcsolatrendszere; a politikai szektor a hivatali hatalom, a kormányzati rang és az elismerés kapcsolatrendszere; a gazdasági szektor a kereskedelem, termelés és pénzügyek kapcsolatrendszere; a társadalmi szektor a közösségi identitás kapcsolatrendszer; a környezeti szektor pedig az emberi tevékenység és bolygónk bioszférája közötti kapcsolatrendszer.*”⁶

Ezt a szemléletváltást, ha jól átgondoljuk, vélhetően a 19–20. század fordulójának technikafejlődése, valamint a hidegháború alatt még tovább fokozódó innováció, a tudományos versengés, a jóléti rendszerek technika- és infrastruktúra-kitettsége, valamint a két hatalmi tömb közötti hírszerzési háború és politikai versengés inspirálta. Mindezt nagyban erősítette az a tény, hogy a 20. század sok tekintetben a totalitás korának tűnt a kor számos gondolkodója számára úgy a hadtudományok, mint a politikatudományok, vagy az államtudományok terén.

A hadviselésről vallott gondolkodásban – a Clausewitz által leített alapokon – Ludendorff nézetei teljesítették ki a képet, miszerint beköszöntött a totális háború kora, melynek megvalósulása az első és még inkább a második világháború volt. Ezek alapján lényegében azt mondhatjuk, hogy totális háborúnak az a fegyveres konfliktus tekinthető, amely

- a) minden létszférában (azaz ekkor még földön, vízen és levegőben) egyszerre zajlik;
- b) minden élő és élettelen erőforrást mozgósít, vagy számba vesz az ellenség teljes leküzdése érdekében;
- c) a nullaösszegű játszma elvén működik;
- d) elmosza a hátszág és a front közti, a civil és katonai, valamint a stratégiai és a politikai-konspiratív közti határvonalat;
- e) rendkívüli eszkalációs tényezővel írható le.

Ezt Erich von Ludendorff – a maga ideologikus beállítódásával – az *Apostle of the 'Total War'*⁷ című művében is leírta⁸ különösen a következőkkel: „*A totalitárius*

⁵ Szálkai Kinga – Stepper Péter (szerk.) i.m. 2015, pp. 8–14.

⁶ Barry Buzan – Ole Waever – Jaap De Wilde i.m. 2006. pp. 60–61.

⁷ Erich von Ludendorff: *Apostle of the 'Total War'*. The Living Age 1940/March, pp. 22–25.

háború [az], amely messze nem a katonai erőkre tartozik, hanem közvetlenül érinti a harcoss nemzetek minden egyes tagjának életét és lelkét [...] A totalitárius háború az általános sorozás bevezetésének, a növekvő népességnek és az új hadviselési eszközöknek a bevezetéséből adódik, amelyek folytán sokkal pusztítóbbá vált. A hadseregek háborúja meghaladottá vált, és az azt meghaladó totalitárius hadviselés intenzitást szerzett; a repülőgépek fejlődtek és erősödtek, és a repülőgépek ma nemcsak bombákat, hanem pamfleteket és egyéb propagandaanyagokat dobnak le; a rádióknak köszönhetően a verbális propaganda [közvetlenül] az ellenségre száll. A [rég]i háború idején a hadseregek számos mérföldön túlnyúló elülső harctéren harcoltak, így az ellenségeskedések bizonyos mértékig érintették csak a polgári lakosságot, de ma azt lehet mondani, hogy a háború terepe kiterjed a harcoló nemzetek egészére. Nemcsak a hadseregek, hanem a honi népesség is alanyává vált a háborús műveleteknek.”⁹

Ahhoz azonban, hogy ehhez a háborúhoz eljusson az emberiség, hosszú utat kellett bejárni, ha úgy tetszik, a két világháború közötti változásokon¹⁰ túlmutatva Carl von Clausewitzől Erich von Ludendorffig¹¹ terjedőt. Ebbe bele kell érteni azt is, hogy a korábbi korok hagyományait követve a tudományos és technológiai fejlődést épp úgy „hadrendbe kellett állítani” mint a különböző társadalmi feszültségeket és a politikai kultúra változásait.¹² Az ideológiai túlfűtöttséget lehántva azonban messze nem mondhatjuk, hogy a totális háború illetén felfogása, vagyis a klasszikus csatákban testet öltő európai háború meghaladása a 20. század vívmánya lett volna, hiszen Carl von Clausewitz elmélete az abszolút háborúról már jóval ezt megelőzően is egyértelművé tette ezt az irányt.

Clausewitz fő művében a háború meghatározásáról röviden azt mondja, „... a háború az erőszak alkalmazása, amelynek nincsenek határai; az egyik fél törvényt szab a másik számára, kölcsönhatás keletkezik, melynek fogalma szerint e tényezőnek a végletekig kell fokozódnia”.¹³ Igaz ugyan, hogy célként az ellenség védekezésére képtelenné tételét jelöli meg, illetve a saját akaratunk ellenségre erőltetését, de ezt követően újra hangsúlyozza a végletekig történő erő kifejtés fontosságát¹⁴ és azt is hozzá teszi, hogy a háború sohasem elszigetelt esemény,¹⁵ hanem mindig valamely folyamat egyik állomása, vagy eredménye.

Clausewitz felfogásában tehát egyértelművé vált az, hogy a háború egy komplex és bonyolult érdekharc egyik végletes stációja, amelynek vannak rendkívül sajátos jellemzői, de amely nem önmagában és önmagáért való, hanem a politikai akarat érvényesítéséért. Ez magában foglalja azt is, hogy ha a politika elhagyja konvencionális kereteit és „általános” eszközként kiterjeszti a fegyverek erejét azokra

⁸ Továbbá ugyanezzel a szemlélettel bontotta ki nézeteit kifejezetten a totális háborúról írott munkájában. Lásd: Erich von Ludendorff: Der Totale Krieg. München, Ludendorffs Verlag, 1935.

⁹ Erich von Ludendorff i.m. 1940. pp. 22–23. (A szerző fordítása.)

¹⁰ Ezek feldolgozásáról példaként lásd: Roger Chickering (ed.): The Shadows of Total War. Europe, East Asia, And the United States, 1919–1939. Cambridge, Cambridge University Press, 2003. Fredrick M. Sallagar: The road to Total War. New York, Van Nostrand Reinhold Company. 1969.

¹¹ Ezen – a katonai gondolkodás fejlődésére fókuszáló – gondolatmenet példaként lásd: Honig, Jan Willem: The Idea of Total War: From Clausewitz to Ludendorff. The Pacific War as total war: 2011 International Forum on War History: proceedings: September 14, 2011. Tokyo, National Institute for Defence Studies, 2012, pp. 29–41.

¹² Ezt már jóval a 20. század előtt Carl von Clausewitz úgy fogalmazta meg, hogy „Az erőszak a művészetek és tudományok vívmányaival vértzi fel magát, hogy szembe szálljon az ellene irányuló erőszakkal.” Carl von Clausewitz: A háborúról. Budapest, Zrínyi kiadó, 2013, p. 39.

¹³ Carl von Clausewitz i.m. 2013. p. 41.

¹⁴ Vö.: Carl von Clausewitz i.m. 2013. p. 42.

¹⁵ Carl von Clausewitz i.m. 2013. pp. 43–44.

a területekre is, ahol korábban csak kivételesen engedett annak teret, akkor a háború leköveti ezt a döntést és akár totalizálódik is.

Clausewitz sorainak egyébként úgy is értelmezhetjük bizonyos pontjait, hogy ezzel a lehetőséggel ő már számolt. A fentiekén kívül ezt leginkább az abszolút háborúról írott tétele tükrözi vissza, miszerint az „... *abszolút háborúban, ahol minden szükségszerű okokból történik és minden rész gyorsan kapcsolódik egymásba, ahol – ha szabad így mondanom – nem jön létre lényegtelen, semleges közbeeső tér, a háborút jellemző temérdek kölcsönhatás, az egymást követő ütközetek összefüggése és a tetőpont miatt [...] Ebben az esetben mindig azt kell mondanunk: a vége koronázza meg a munkát. E szerint az elképzelés szerint tehát a háború oszthatatlan egész, amelynek tagjai (az egyes sikerek) csak a nagy egész vonatkozásában értékesek.*”¹⁶ Azzal ugyanis, hogy a háborút a politika eszközének nyilvánította, majd az abszolút háborút a végeredmény által meghatározottnak minősítette, Clausewitz a végletekig fokozódó és az ellenséget letörő erő kifejtés tételével párosulva már előre vetítette egy új korszak háborúját, amihez „csak” az kellett, hogy a háború alanyi köre – ahogy Ludendorff később megfogalmazta – kiterjedjen a haderőkön kívüli személyi körre is és „megfelelő” technológiai feltételekkel párosuljon.

A 20. század totális háborún túli totalitása és annak mai (információs és globalizált) kiteljesedése

A politikatudományok totalitásról vallott gondolatainak a bolsevik és a nemzetszocialista diktatúrák és az ezek mintájára létrejövő önkényuralmi rendszerek adták a táptalajt. Ezzel vált kulcsfogalommá a totalitarizmus, vagyis a totális diktatúra. A totalitarizmus tekintetében azt mindenképp fontos rögzíteni, hogy bár a totalitárius eszmék és diktatúrák az emberi civilizáció elembertelenedő hatalomgyakorlásának eddig ismert kicsúcsosodásait jelentik, azok mégsem a semmiből érkező jelenségként, vadhajtásként értelmezendők, hanem a korábbi elnyomó hatalomgyakorlás kiteljesítéseként, amely becstelen nászra lépett a politika tömegesedésében és a tömegek irányíthatóságában rejlő lehetőségekkel, valamint az irányítást támogatni képes technológia-fejlődéssel, illetve a propaganda gyűlöletkeltő lehetőségeivel.¹⁷

Ehhez a képhez pedig az államtudományok is csatlakoztak különösen Carl Schmitt totális államról alkotott elméletével, amely Schmitt „náci bűnbeesésének” éve ellenére sem keverendő össze a totalitarizmussal. Carl Schmitt szerint a 19. század végén és a 20. század elején főként a demokratizálódással kialakuló új állam, a totális állam. Ez a történeti fejlődés eredményeként a központosító és professzionalizálódó abszolutista államban gyökerezik, s felváltja a korábbi cenzusos, klasszifikáló, és társadalmi részrendszereket élesen lehatároló sémákat. A

¹⁶ Carl von Clausewitz i.m. 2013. p. 641.

¹⁷ Ezen jellemzések megalapozásául példaként lásd: Hannah Arendt: A totalitarizmus gyökerei. Budapest, Európa kiadó, 1992. Ian Kershaw: A Hitler-mítosz - Vezérkultusz és közvélemény. Budapest, Kortina Kiadó, 2003. Ian Kershaw – Moshe Lewin: Sztálinizmus és nácizmus - diktatúrák összehasonlítása. Szeged, Szukits Kiadó, 2005. Salamon Konrád (szerk.): Világtörténet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2011. A. James Gregor: Marxism, Fascism and Totalitarianism. Chapters in the Intellectual History of Radicalism. Stanford, Stanford University Press, 2009. Michael Geyer – Sheila Fitzpatrick (2008): Beyond Totalitarianism. Stalinism and Nazism Compared. Cambridge, Cambridge University Press, 2008. David D. Roberts: The Totalitarian Experiment in Twentieth-Century Europe. Understanding the Poverty of Great Politics. New York, Routledge, 2006.

totalitás eléréséhez azonban szükség volt a társadalmi változások mellett a tudomány és technológia fejlődésére és különösen a közlekedés és a kommunikáció robbanásának megkezdődésére és tömegesedésére, valamint a kapitalista világrendszer globális kiterjedésének felívelésére. Ezek a körülmények ugyanis a totalitás más-más dimenzióit hozták és a világot elkezdték a valódi globalitás állapotába juttatni, lehetővé téve az érdekek irányultságának és érvényesítésének a kiterjesztését a glóbusz egészére.

Innen nézve talán könnyebben érthető, amikor Carl Schmitt úgy foglalja össze a totális állam lényegét, mint amiben „... az állam és társadalom kölcsönösen áthatják egymást, s minden eddig államinak számító ügy társadalmivá, és megfordítva, minden eddig »csak« társadalminak számító ügy államivá válik, miként az egy demokratikusan szervezett közösségi szervezetben szükségszerű módon bekövetkezik.”¹⁸ Ez azonban csak a kezdet, hiszen ahol minden államivá válhat, ott az állam működését determináló *politikai* terjed ki mindenre. Ez a változás egyértelmű következménye volt a politika tömegesedésének, demokratizálásának, amire felhajtó erőként hatott a globális gazdaság jelentette migrációs hatás épp úgy, mint a tömegeket megszólítani és megmozdítani képes technikafejlődés, vagy épp a politikai mozgalmak sokszínűvé válása és a társadalom minden szintjére kiterjedő visszatükröző képessége, mely utóbbi már önmagában is bevont a politikai erőterébe olyan szférákat, amelyek korábban kívül estek azon.

A totális államban – melyben az abszolutisztikus alapokon fejlődve adott egy teljesen új, képzett, állandó, fegyveres intézményeiben is erős állam-apparátus – tehát szinte minden kérdés potenciálisan politikai, amivel azonban jelentősen kiszélesedik az állami beavatkozás tereuma is a belső és a külső viszonyok tekintetében egyaránt. Ahogy Schmitt írja: „A totális állam létezik. [...] A totális állam formulája mögött tehát az a helyes felismerés rejtőzik, hogy a mai állam roppant intenzitású új hatalmi eszközökkel és lehetőségekkel rendelkezik, melyek horderejének végső jelentőségét és következményeinek hatását egyelőre aligha sejtjük, mert szókincsünk és képzeletvilágunk mélyen a XIX. században gyökerezik. [...] Egy ilyen állam semmiféleképp nem engedi, hogy az államon belül államellenes, államot korlátozó vagy államot szétforgácsoló erők keletkezzenek. [...] Ebben az értelemben, mint mondtuk, minden valódi állam totális állam...”¹⁹

Ha mindezeket együtt szemléljük, akkor – mai szemmel úgy vélem – joggal mondhatjuk, hogy a 20. század nem a totalitás évszázada volt, csupán a totalitás korának valóban intenzív kezdete, mely valóban jelentős változásokat hozott, de korántsem olyan korszakosakat, mint az azok talaján nemrég kiterjedésbe kezdett időszak vívmányai. A valódi globalitás a hidegháború végével a kapitalista világgazdasági rendszer kiterjedésével, az infokommunikációs forradalmakkal és a közlekedés folyamatos fejlődésével köszöntött ránk. E tekintetben nyugodtan kimondhatjuk, hogy nincs egy talapaltnyi terület sem a glóbuszon, amely így vagy úgy de ne lenne része ennek a szisztémának. Amikor a kapitalista világgazdaságot mint világrendszert írjuk le,²⁰ akkor egyben a valódi globalitás legjellemzőbb

¹⁸ Carl Schmitt i.m. 2002. p. 16.

¹⁹ Carl Schmitt i.m. 2002. pp. 222–223. o.

²⁰ A világrendszer szemléletről bővebben lásd: Immanuel Wallerstein: A modern világgazdasági rendszer kialakulása. Budapest, Gondolat kiadó, 1983. Immanuel Wallerstein: Bevezetés a világrendszer-elméletbe. Budapest, L'Harmattan, 2010. Fernand Braudel: A kapitalizmus dinamikája. Budapest, Európa kiadó, 2008. Galló Béla: Az újkapitalizmus régi világa. Budapest, Napvilág kiadó, 2010. Szigeti Péter: Világrendszernézőben. Budapest, Napvilág kiadó, 2005. Slavoj Žižek: Zűr a paradicsomban. Budapest, Európa kiadó, 2016. Böröcz József (szerk.): Hasított fa - A világrendszer-elmélettől a globális struktúraváltásokig. Budapest, L'Harmattan, 2017.

sajátosságát, egy mindenre kiterjedő és kölcsönös függőségek bonyolult hálózatán nyugvó szisztémát mutatunk be, amely talán a totális háború rémképében testet öltő végletes hatalmi versengést valamelyest megzabolázza, de egyben rendkívüli táptalajt ad az új fajta hatalmi versengésnek és 'harcnak', továbbá a nem állami szereplők jelentette kihívásnak.²¹ A kapitalista világrendszer tehát egyszerre fejlődési szint a gazdaságban, vele az állam jóléti szerepe mögötti tudományos és technológiai háttérben és az államközi konfliktusok fékezésében is. Ugyanennyire azonban kihívás is a biztonsággal szemben ez a változás, hiszen jellegéből adódóan új lehetőséget jelent úgy a burkolt államközi konfliktusok – különösen a hibrid és a kiberháború terén –, mint a nem állami szereplők általi illegitim erőszak számára, függetlenül attól, hogy az utóbbi terén a nemzetközi terrorizmusról, vagy például a kiberbűnözésről, illetve a nemzetközi szervezett bűnözésről beszélünk.

A valódi globalitás és a mögötte álló fejlődés gyökeresen megváltoztatta a világ súlypontjait és vele a kitettségi gócpontokat is. Jelen korunkban egyre jelentősebb, már-már domináns jelentőségre tesz szert az információ, az információ-áramlás, vagyis a tudás. Ez azonban az életünk megállás nélkül 'online' információs tükörországaival egy komoly kihívást is jelent, hiszen az internetes világ adatkánaánja a biztonsági kihívások terén is számtalan lehetőséget teremt úgy a kiberbűnözés, mint a kiber-hadviselés és kiber-hírszerzés terén.²² Másik oldalról ez az egyre dominánsabb, az egyén és a társadalom pszichéjét befolyásolni, egzisztenciáját még kitettebbé tenni képes létsík a világképek formálását és vele a hatalomgyakorlás módszereit is jelentősen megújíthatja. A tudás világa és a tudás, mint szabadság ugyanis épp annyira lehet áldás, mint átok, ahogy ezt a tudományos innovációk kapcsán az emberiség már annyiszor láthatta korábban. Erre a figyelmet több gondolkodó is felhívta, akik közül Manuel Castells és Nico Stehr gondolatai mindenképp megemlítendőek. Manuel Castells ugyanis nem kevesebbről, mint a tudás világáról beszél. Erről – némi racionalitásra intve, de kellő súlyozással – azt mondja, hogy „... *A világ csakugyan az internetre épül, de ettől a földrajz, a történelem és az intézmények még nem tűnnek el: a helyek megmaradnak, csak éppen hálózatba foglalva, miként az emberek és cégek is, és egyes államok még mindig azon az alapon működnek, hogy le tudják bombázni az ellenségeiket. Csakhogy információ nélkül az ember azt sem tudhatja, hogy kit, mit és hol bombázzon.[...]* A lényeg tehát az, hogy kapcsolattartás és tudás magasabb rendű

²¹ A kapitalista világrendszer sajátosságainak e megvalósulását talán legjobban az új terrorszervezetek finanszírozási sajátosságai mutatták meg. Erről lásd: Loretta Napoleoni: *Terrorism and the Economy, How the War on Terror is Bankrupting the World*. New York, Seven Stories Press, 2010. Loretta Napoleoni: *Terror Incorporated, Tracing the Dollars Behind the Terror Networks*. New York, Seven Stories Press, 2005. Loretta Napoleoni: *Az iszlamista főnix, Az Iszlám Állam születése és a Közel-Kelet újrafelosztása*. Budapest, HVG kiadó, 2015. Besenyő János – Prantner Zoltán – Spiedl Bianka – Vogel Dávid: *Iszlám Állam. Terrorizmus 2.0. Történet, ideológia, propaganda*. Budapest, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely – Kossuth kiadó, 2016. Gerard Chaliand - Arnaud Blin: *The History of Terrorism from Antiquity to Al Qaeda*. Los Angeles-London, University of California Press, 2007.

²² A kibertér és az információ fegyverként értelmezése kapcsán például lásd: Simon László – Magyar Sándor: *A terrorizmus és indirekt hatása a kiberterében*. Szakmai Szemle 2017/3. szám, pp. 89–101. Simon László – Magyar Sándor: *A terrorizmus és indirekt hadviselése az EU kiberterében*. Szakmai Szemle 2017/4. szám, pp. 57–68. Simon László: *Az információ mint fegyver?* Szakmai Szemle 2016/2. szám, pp. 34–60. Kelemen Roland – Pataki Márta: *Kiberterrorizmus: A terrorizmus új arca*. Magyar Rendészet 2014/5. szám, pp. 103–116. Kelemen Roland – Pataki Márta: *A kibertámadások nemzetközi jogi értékelése*. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2015/1. szám, pp. 53–90. Kelemen Roland: *Cyber Attacks and Cyber Intelligence in the System of Cyber Warfare*. In: Szabó Miklós (szerk.): *Doktoranduszok Fóruma Miskolc*, 2016. november 17. Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2017, pp. 117–122.

*értékteremtő tevékenység, de egyetlen érték sem idegeníthető el az anyagi világtól. Maga az információ és a tudás is abban rejlik, és éppen ezért és így fontos az internet: összeköti az anyagi valóságot a jelek feldolgozásával.*²³ Pontosan megragadva tehát a lényegét, arra is rámutat, hogy a kibertér elválaszthatatlanul kapcsolódik az anyagi valósághoz, így egyértelműen képes visszahatni is az anyagi világra, beszéljünk akár propagandacélokról, akár hadviselésről, akár az új partizánság²⁴ körébe történő toborzásról, akár pedig kifejezett kibertámadásokról, vagy az uralmi viszonyok és a rend befolyásolásáról. Ez egyértelműen kiütöközik Nico Stehr magával ragadó munkájából is, melyben a tudás és a szabadság, valamint még tágabban a tudás és a modern állami és társadalmi viszonyok kapcsolatát vizsgálva egyértelműen úgy foglal állást, hogy a „tudást a cselekvésre való képességként (cselekvőképességként) szeretném meghatározni, mint annak lehetőségét, hogy valamit 'mozgásba hozzunk'. [...] A valamit-mozgásba-hozás nagyon is vonatkozhat arra a képességre is, hogy szimbolikus termékeket hozzunk létre, például megfogalmazzunk egy hipotézist, rendezzük egy téma szakirodalmát vagy védelmezzünk egy tézist az 'új tények'-kel szemben. [...] A tudás közvetlen hatalma csak a cselekvési képesség megvalósulásán keresztül manifesztálódik...”²⁵ Ezáltal azonban olyan jelentős hatalmat jelent, ami képes társadalmi és uralmi viszonyokat befolyásolni, meghatározó súllyal bír a gazdaságban épp úgy, mint a lakosságellátásban, a biztonság szavatolásában, vagy épp a tudományos szférában. Ez a valamit-mozgásba-hozással párosuló tudás azonban egyúttal egy új terep is lehet az információs tér révén, hiszen a tudásanyag befolyásolhatósága ezzel könnyebbé változott és így a biztonságérzet és a tudat elbizonytalanítása is egyszerűsödött.

A fentiek mellett úgy vélem, a biztonság újfajta felfogása kapcsán ki kell térni arra is, hogy miként formálják az elmúlt évek történelmi távlatban is ugrásszerű változásai, újdonságai a gondolkodásunkat, lehetőségeinket, történelmi céljainkat. Ezt rendkívül célirányosan – igaz néhol túlzásoktól messze nem mentesen – fogalmazta meg Youval Noah Harrari a *Homo Deus* című könyvében. Felütése szerint „A legtöbb ember nemigen gondol bele, de az elmúlt néhány évtized során sikerült valamennyire megzaboláznunk az éhezést, a járványokat és a háborút. Teljesen persze egyik problémát sem tudtuk megoldani, de felfoghatatlan és irányíthatatlan erőből kezelhető kihívássá változtak.”²⁶ Ez alapvetően igaz, persze azzal a kiegészítéssel, hogy ezeket elsődlegesen és átütő sikerrel a fejlett világban sikerült nagyrészt megzabolázni, valamint azzal, hogy a háborúnak a totális és Európát felforgató variánsát sikerült megfékezni, nem pedig az Európán kívüli helyi háborúk sorát. Harari azonban ezen kiegészítések nélkül is történelminek ítéli a változást és úgy véli, hogy ezek folytán az emberiség sokkal másabb kihívások előtt áll. Ilyen például az életciklus megnyújtása, a biológiai megújulás és a fejlődés kiterjesztése. Ezen – talán az 1990-es évek elejére emlékeztető – optimizmusa

²³ Manuel Castell: A tudás világa. Budapest, Napvilág kiadó, 2006, pp. 138–139.

²⁴ Carl Schmitt a partizán elméletéről írott munkájában lényegében leírta a partizánok elemzése révén mindazokat a nem állami szereplőket, amelyek a klasszikus államközi konfliktusok logikájából kilépve jelenthetnek kihívást a nemzetközi békére és biztonságra. Persze ő még a partizánokat az államközi konfliktusok folyamányaként, államokhoz kötve jelenítette meg, de munkájában kérdően előretekintett arra az időre is, amikor a partizánok elválnak az államtól. Ezzel találoan húzta meg a jelen kihívások legfőbbjének alapvonalát, melyeket új partizánságként is értelmezhetünk, függetlenül attól, hogy az radikálisokat, nemzetközi terroristákat, kiberbűnözőket, kiberterroristákat, vagy hibrid hadviselőket takar. A kérdés mindegyik kihívásra nézve nagyrészt adott. Vö.: Carl Schmitt i.m. 2002. p. 31., p. 162.

²⁵ Nico Stehr: A szabadság a tudás leánya. Budapest, Gondolat kiadó, 2017, p. 21.

²⁶ Youval Noah Harari: Homo deus. A holnap rövid története. Budapest, Animus kiadó, 2017, p. 11.

mellet azonban a biztonság terén realista kitételeket is megfogalmaz. Ezek közül kiemelendő, hogy szerinte a béke fogalma megváltozott, s immár a béke a háború valószínűtlenségét jelenti. Ezzel kapcsolatban azonban rögzíti a következőket: *„Természetesen nincs garancia arra, hogy az Új Béke örökké fog tartani. Ahogy az atomfegyverek lehetővé tették az Új Békét, úgy az újabb technológiák újfajta háborúknak nyithatnak teret. Különösen a kiberhadviselés destabilizálhatja a világot azzal, hogy kis országokat és nem állami szervezeteket is képessé tesz a nagyhatalmak elleni harcra.”*²⁷ Ebben az optimista, de realizmustól sem mentes szemléletben Harari izgalmasan és újszerűen szemléli változó világunkat és arra nézve egy generális szentenciát fogalmaz meg, amelyet akár előrejelzéseinek egyik esszenciájaként is felfoghatunk: *„Az egyik fő teendő az emberiség és az egész bolygó megóvása lesz a saját hatalmunkban rejlő veszélyektől.”*²⁸ Ebben a biztonság szavatolása épp úgy jelen van, mint a háború, járvány és éhínség kezelése, valamint a rohamos fejlődés megfontolt koordinálása és kihasználása. Ez pedig ma még talán felfoghatatlan kihívások elé állítja úgy a nemzetállamokat, mint azok közösségét és végső soron az emberiség egészét. A kihívások terén a változások sora köszöntött már ránk a biztonság terén, amit Harari is okkal vetett fel a kibertér kapcsán. Ezekkel szemben az államoknak a társadalmak védelme érdekében fel kell venniük a versenyt, vagyis épp úgy újra kell gondolniuk védelmi szisztémáikat, ahogy igyekszünk újraformálni a világról, a fejlődésről és a történelmi helyzetünkről kialakított tudást és képet is.

Az alkotmányos jogállam és a változó biztonság egymáshoz való viszonya

Napjaink biztonsága tehát valóban jóval komplexebb és differenciáltabb, mint ahogy azt a 19. században, sőt ahogy azt a 20. században gondoltuk, de úgy fest, a múlt század totális háborúi, mintha a kezdetét hozták volna csak a valóban totális világnak, a totalitás korának. E a korban azonban már időszakosan sincs domináns kihívás, hanem éppolyan függőségi és kölcsönhatásossági hálózatosság van, mint a kapitalista világrendszerben. Ebben a szisztémában a biztonságsvavatolás és a védelem terén a katonai, rendészeti, nemzetbiztonsági, infrastrukturális, vagy természeti kihívásokra épp úgy folyamatosan készülni kell, mint a gyógyszerellátás folytonosságának biztosítására, az egészségügyi válsághelyzetekre, a társadalmi feszültségek és a migráció kezelésére, vagy épp a gazdasági válságokra. Ehhez az állam tág értelemben vett védelmi koordinációjára a fegyveres és nem fegyveres elemek együttműködésének biztosításával kell hangsúlyt helyeznie a kormányzatoknak. Emellett azonban fokozni és korszerűsíteni kell a fegyveres védelem ágazatainak megújítását is, különösen nemzetbiztonsági, vagy titkosszolgálati és információvédelmi szférát, amely a komplex és hálózatos kihívások kezelésére, információs feltárására, megelőzésére és elhárítására jellegéből adódóan hivatott, hidat képezve a rendészet és a honvédelem klasszikus fegyveres védelmi ágazatai között. Kérdéses azonban, hogy az államról vallott nézeteink és az alkotmányosan önkorlátozó jogállam kortárs megoldásai mennyiben felelnek meg ezeknek a kihívásoknak és ennek a környezetnek.

A biztonság változásával és különösen a totális háború és a totalitarizmus borzalmas tapasztalataival elvitathatatlan, hogy a modern alkotmányos jogállam

²⁷ Youval Noah Harari i.m. 2017. pp. 23–24.

²⁸ Youval Noah Harari i.m. 2017. p. 26.

számos újítással próbálta felvenni a versenyt úgy a nemzetállami, mint a nemzetközi szinten. Az alapvető jogok különböző generációi és azok különféle mértékű alkotmányos beágyazottsága és intézményesült védelme, a nemzetközi béke és biztonság eszménye és vele az Egyesült Nemzetek Szervezete jelentette megoldások mind-mind ilyen nívóként ragadhatók meg. Nem lehet azonban tagadni, hogy ezek a történelmi dicstelenségek által inspirált és megerősített változások az elmúlt évtizedekben számos kihívással kerültek szembe. A különböző új típusú biztonsági kihívások az egyes újnak tekinthető jogokat eszközként, néhol fegyverként használják a mozgás szabadságától, a menedékjogon át egészen a vélemény szabadságáig, míg a nemzetközi béke és biztonság konstrukcióján az államkudarcok, a nem állami szereplők, valamint a hibrid hadviselés kezdett egyre komolyabb réseket ütni.

Ezek a kihívások, vagy mulasztások azonban messze nemcsak a nemzetközi szint sajátjai. A nemzetállami szint alkotmányos önmeghatározása terén is felvethető, hogy az sok tekintetben mintha fáziskésésben lenne a biztonság dinamikus változásaival szemben. Igaz ugyan, hogy az egyre újabb biztonsági szektorok és kihívások kezelését igyekeztek az államok időről-időre intézményesítéssel és a képességkialakítással, majd erősítéssel kezelni, de mégis, mintha az alkotmányos alap gondolat a védelem és különösen a fegyveres védelem terén még a 19. századi és az előtti biztonságfelfogást tükrözné, melyben a végletes kihívás és fenyegetés a háború, vagy a polgárháború, s amelyben az alkotmányosan leginkább szabályozandó és kontrollálandó intézmény a haderő.

Ezt példázza mások mellett, hogy az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának rendelkezései alapvetően a hadügyi hatalom-megosztása, a fegyveres erőkre és a milíciára vonatkoznak, melyek mellett „csupán” a biztonság garantálásához szükséges jogok azok, amelyek megjelenítik a belbiztonság kérdéskörét.²⁹ Példaként hozható a Németországi Szövetségi Köztársaság alaptörvénye is, amely meglehetősen széleskörű alkotmányos szabályozást valósít meg, és amelynek védelmi sarokpontjait szintén a hadügyi hatalommegosztás, valamint a fegyveres erők szabályozása, illetve a tartományok fegyveres erőhöz, illetve szövetségi határrendőrséghez fordulásának szabályozása adja.³⁰ A francia alkotmány is alapvetően a hadügyi hatalommegosztásra helyezi a szabályozási hangsúlyt.³¹ Ezekhez hasonlóan a lengyel alkotmány is alapvetően a hadügyi hatalommegosztást, a haderő rendeltetését és belföldi igénybevételének különös eseteit szabályozza és a védelem további szegmenseit a törvényhozó döntési jogkörébe utalja.³² A cseh alkotmány is „csupán” a hadügyi hatalommegosztás szabályait szerepelteti a hadiállapotról vonatkozó alaprendelkezések mellett és nem tartalmaz részletező szabályokat a rendészet és a nemzetbiztonság egyre jelentősebb kérdéseire nézve.³³ Végezetül a kitékintés terén a szlovák alkotmányról is elmondható, hogy az érdemi terjedelemben a hadügyi hatalommegosztás szabályait jeleníti meg az egyes fegyveres testületi szolgálati viszonyokkal való

²⁹ Vö.: J. W. Peltason (ed.): The Constitution of the United States of America with Explanatory Notes. U.S., Department of State, Bureau of International Information Programs, 2004.

³⁰ Vö.: Christian Tomuschat – David P. Currie – Donald P. Kommers (translated): Basic Law for the Federal Republic of Germany. Berlin, German Bundestag, 2014.

³¹ Vö.: Constitution of 4 October 1958. Letöltve: 2016.12.31., <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/constitution/constitution-of-4-october-1958.25742.html>

³² Vö.: The Constitution of the Republic of Poland. Letöltve: 2016. 12. 31.

<http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>

³³ Vö.: Constitution of the CR. Letöltve: 2016. 12. 31.

<https://www.hrad.cz/en/czech-republic/constitution-of-the-cr>

összeférhetetlenség, illetve például sajátos sztrájkjogi szabályok mellett a védelem területéről.³⁴

Ez a fajta szemlélet az alkotmányos gondolat szintjén nemcsak azért felülvizsgálandó, mert ma már a rendészeti és nemzetbiztonsági ágazatok szervezeti önállósodása és funkcionális megerősödése legalább annyira jelentős tényezővé emelte őket, mint a haderőket, hanem azért is, mert így alkotmányos szinten kevesebb hangsúly helyeződik a tág értelemben vett védelem kooperatív és hálózatos szemléletére, valamint a biztonság megváltozott tartalmára és így az állam megváltozott biztonság-szavatoló kötelezettségére. Azt is mondhatnánk, hogy ameddig az alkotmányos gondolat úgy fest, hogy a 19. század biztonság-felfogása szintjén marad, addig az meg is rekedt valamiként és a biztonság szektorális felfogásából talán tudja kezelni az újabb és újabb szektorok megjelenését, de nem tudja megfelelő súllyal megjeleníteni azt az alapvetést, hogy a biztonság szektorális szemléletéből következnie kell az egyes szektorok összhatásának, vagyis a komplex biztonság- és ebből adódóan a biztonság kooperatív szavatolásának.

Ez az irány természetesen a végrehajtó hatalom erősítését és különféle nemzetközi együttműködések tesztelését teszi szükségessé, ami a 20. századi európai totalitarizmus-tapasztalat miatt egyértelmű viszolygást vált ki. Ez azonban kellő szakmai-tudományos támogatás, megfelelő szakmai és társadalmi diskurzus, valamint a kontroll funkciók megerősítése mellett úgy vélem kezelhető, hiszen az állam végső soron elsődleges funkciójának hatékonysága állhat vagy bukhat ezen, nevezetesen a társadalom rendjének, biztonságának, békéjének a lehető legmagasabb szintű szavatolása és vele a fejlődés és gyarapodás biztosítása.

A biztonság dinamikus differenciálódásából és egyre összetettebb voltából tehát úgy vélem, hogy következnie kell egy alkotmányos önvizsgálatnak is az egyes államok és az államközi közösség szintjén, amelynek épp úgy ki kell terjednie az összetett biztonság-szavatolás módozataira és a végrehajtó hatalom ez irányú erősítésére, mint a jogállami kontroll-mechanismusok megújítására és megerősítésére, valamint a nemzetközi béke és biztonság garantálására hivatott intézmények és eljárások reformjára. Ez persze az egyes államok társadalmi-politikai sajátosságai, valamint a jaltai világrend után beállt multipoláris világrend miatt rendkívül jelentős kihívás lesz, de úgy a szakmai, mint a tudományos közösségeknek ezt szorgalmaznia kell, hiszen a nélkül a biztonságunk fokozatos csökkenésével, eróziójával kell számolnunk.

A 21. századi védelem kérdése a biztonság és az állam viszonyrendszereiben

Egyértelmű, hogy a technológia fejlődése és vele a társadalmi viszonyok változása, majd mindezek folyamánként a biztonság összetettségének exponenciális erősödése az ezekből fakadó biztonsági kihívásokkal szembeni védelem terén is fejlődést, változást követel. Ez épp úgy igaz a védelem nem fegyveres, mint fegyveres vonatkozásaira. A védelem terén azonban a látványosabb és a társadalom, illetve a jog által is nagyobb figyelemmel övezett fejlődést rendszerint a fegyveres védelem produkálja, hiszen annak jogállami kontrolláltsága épp úgy prioritás, mint a hatékonysága.

³⁴ Vö.: The Constitution Of The Slovak Republic. Letöltve: 2016. 12. 31.
<http://www.slovakia.org/sk-constitution.htm>

A fegyveres védelem rendszere,³⁵ vagy angolszász területen a nemzetbiztonság rendszere,³⁶ épp úgy a 19–20. századi dinamikus fejlődés eredménye, mint a valódi globalitás és a komplex biztonság-felfogás. Ezek a jelenségek szorosan összefüggnek egymással. Ezeket megelőzően az állam fegyveres védelme terén is a katonai fenyegetettség és az ezt kezelő haderő volt a domináns, így a technikafejlődés nagy lépései is a hadviselés fejlődésében öltöttek testet a védelem terén. Hovatovább a komplex biztonság kora előtt a haderőhöz kötődött számos olyan védelmi funkció, melyeket ma a különálló és önállósult rendészeti és a nemzetbiztonsági, vagy titkosszolgálati tevékenység körébe sorolunk. Ennek is köszönhető, hogy a katonai erő olyan jelentős hatalmi tényező lehetett, amelynek kontrollja idővel a pusztán katonai erőn túli okok miatt is kulcskérdése lett a jogállami fejlődésnek.

Az összetett biztonság-felfogás, az állam fejlődése – nem utolsósorban Schmitti értelemben vett totálissá válása –, valamint a jogállamiság megerősödése együtt mozdították előre azt a fejlődést, amelynek folyamányaként a katonai dominanciájú állami védelemtől egy összetett és több ágazatra tagozódó fegyveres védelmi rendszer felé mozdultunk el. Ennek első lépcsőjét a rendészet fegyveres erőkből történő kiválása és megerősödése, majd ágazati önállósodása és belső differenciálódása adta. Ezt követte aztán a nemzetbiztonsági, vagy titkosszolgálati ágazat különválása és megerősödése, sőt a hidegháború alatt nyugodtan mondhatjuk, hogy dominánssá válása.

Amellett tehát, hogy a katonai védelem fontosságának vitathatósága fel sem merülhet ma sem – a fenyegetések komplexitása, a védelmi ágazatok kölcsönös együttműködése, valamint a nemzetközi béke és biztonság szavatolására hivatott nemzetközi katonai fellépések miatt –, látnunk kell, hogy a két intézményi szempontból jóval fiatalabb, de funkcionálisan azonos korú ágazat, a rendészet és a nemzetbiztonsági vagy titkosszolgálati ágazat intenzív fejlődését és differenciálódását tapasztalhattuk meg a 20. századtól kezdődően. Ez az intenzív fejlődés és bővülés ma is tart, sőt a biztonság egyre magasabb fokú összetettsége miatt ezt a folyamatot erősíteni is kell. Ennek oka, hogy ezek a területek elsődlegesen érintettek a valódi globalitás és az információs létsík jelentette új kihívások által, ami mellett támogatónak kell, hogy megjelenjen a szintén változó, de sok szempontból klasszikusságát még őrző katonai védelem is.

³⁵ A fegyveres védelem rendszerszemléletéről példaként lásd: Sulyok Gábor: 5. § [Védelmi kötelezettség]. In Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja I. Budapest, Századvég kiadó, 2009, pp. 306–321. Lakatos László: Honvédelmi igazgatás. In Lapsánszky András (szerk.): Közigazgatási Jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből I. Budapest, Complex Wolters Kluwer, 2013. Farkas Ádám: Adalékok az állam fegyveres védelmének rendszertani megközelítéséhez. Honvédségi Szemle 2017/1. szám, pp. 44–58. Farkas Ádám: Az állam fegyveres védelmének szabályozása a magyar jogrendszerben. Sereg Szemle 2017/2. szám, pp. 146–161. Farkas Ádám: Tévelygések fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarország katonai védelmére. Budapest, Magyar Katonai és Hadijogi Társaság, 2016. Farkas Ádám: A terrorizmus elleni harc, mint kiemelt ágazatközi fegyveres védelmi feladat. Szakmai Szemle 2017/3. szám, pp. 5–20.

³⁶ Erről lásd: Samuel P. Huntington: A katona és az állam. Budapest, Zrínyi – Atlanti kiadó, 1994. The National Security Act of 1947 (USA). National Security Strategy of the United States of America, 2017. Department of the Prime Minister and Cabinet: National Security Systems Handbook. New Zealand, 2017 (letöltve: 2017. december 6. <https://www.dpmc.govt.nz/sites/default/files/2017-03/dpmc-nss-handbook-aug-2016.pdf>). Susanna Bearne – Olga Olikier – Kevin A. O'Brien – Andrew Rathme: National Security Decision-Making Structures and Security Sector Reform. RAND Europe, 2005. Government of United Kingdom: National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015. A Secure and Prosperous United Kingdom. London, 2015.

Az új kihívások összetettsége és újszerűsége tehát elsődlegesen a két fiatalabb védelmi ágazatot érinti, illetve ott, ahol ezek a klasszikus kihívásokkal társulnak, a fiatalabb védelmi ágazatok kooperatív csatlakozását sürgetik a katonai védelemhez. Figyelembe véve azonban Nico Stehr, Manuel Castells és a Youval Noah Harrari nyomán a tudás világát, a hálózatosságot és fejlődéshez kötődő hangsúlyváltásokat, illetve ezek információs lecsapódását, azt láthatjuk, hogy a legfiatalabb ágazat, vagyis a nemzetbiztonsági, vagy titkosszolgálati szféra áll a legnagyobb kihívások és ezekkel – ideális esetben – egy újabb robbanásszerű fejlődés küszöbén. Ennek az ágazatnak ugyanis a sajátképűsége, szervezeti, eljárásbeli, funkcionális sajátosságai mellett alapvető jellege volt mindig is a másik két védelmi ágazat, a katonai védelem és a rendészet információkkal, konspirációval való támogatása. Ennek az alapvető jellegnek a hatékony megtartásához azonban a körülmények változásához igazodó fejlődésre van szükség, hiszen korunk globális és információs értelemben is totális világában az információáramlás, információelemzés, információ-megszerzés minden eddiginél nagyobb jelentőségre tehet szert úgy a klasszikus katonai, mint a rendészeti típusú és a nemzetbiztonsági vagy titkosszolgálati védelem terén.

Zárszó

A 21. században tehát a totalitás kiteljesedésében, az információs térben és a globális hálózatosságban nyernek teret a legsúlyosabb kihívások a védelem már bevált, illetve még fejlődő szisztémájával és módszereivel szemben. Ezekkel szemben várhatóan a védelmi ágazatok együttműködése és a nemzetbiztonsági, vagy titkosszolgálati funkciók gyarapodása és erősödése jelenthet megfelelő eszközt, beleértve ebbe a kibervédelem kérdését épp úgy, mint a különböző adathalász és adatgyűjtő, adatelemző tevékenységek védelmi célú felhasználását. A fejlesztés irányai tehát a meglévő funkciók és képességek megőrzése mellett a biztonsági környezet által kijelöltek. Ezekhez azonban multidiszciplináris megközelítés, egy folyamatosan megújuló és korszerűsödő biztonság felfogás, valamint az állam biztonsággal és védelemmel kapcsolatos önreflexiója és megújulása szükséges.

Számos kihívás áll tehát előttünk, melyeket nem lehet sem démonizálni és túlmisztifikálni, sem pedig semmibe venni. Optimális és ésszerű megoldásokat kell találni annak érdekében, hogy a változó biztonsági környezetben a védelem terén az állam és az államközi együttműködések is a lehető legnagyobb hatékonysággal tudják garantálni azt az államiság kezdete óta alapvető és elsődleges funkciót, amely az állam létrehozását is indokolta, a biztonság, a rend és vele a fejlődés és gyarapodás szavatolását.

Ehhez a kihíváshoz – az állam klasszikus védelmi karakterének optimalizált megőrzése mellett – folytatni kell a fejlesztést és differenciálást, valamint hatékonyan kell alkalmazkodni a hálózatos, globális, információs és ezek folytán valóban totális „új világ” kihívásaihoz. A fegyveres védelem terén ez várhatóan a klasszikus képességek és funkciók korszerűsítése mellett a nemzetbiztonsági vagy titkosszolgálati szféra továbbfejlesztését fogja magával hozni, amihez azonban kapcsolódnia kell az állami biztonság-felfogás változásának és egy, a fegyveres és nem fegyveres védelemre egyaránt kiterjedő hatékony védelem-koordinációnak és döntéshozatalnak. Mindezek azonban addig üdvösek, amíg a jóléti fejlődést szolgálják, tehát a kortást biztonsági kihívások által indokolt képességfejlesztést és

funkciógyarapítást a védelem terén mindig kísérnie kell a kontroll intézmények hatékonyságnövelésének és megújulásának is. A cél ugyanis a jogállami és jóléti fejlődés szavatolása az illegitim erőszakformákkal és kihívásokkal szemben, ami úgy vihető ki, ha az állam úgy újítja meg 'hatalmát és erejét', hogy ehhez egy újszerű önreflexiót is párosít.

IRODALOMJEGYZÉK

- Barry Buzan – Ole Waever – Jaap De Wilde: A biztonsági elemzés új keretei. In Póti László (szerk.): Nemzetközi biztonsági tanulmányok. Önértelmezés és viták a hidegháború utáni korszakban. Budapest, Zrínyi kiadó, 2006, pp. 53–112.
- Besenyő János – Prantner Zoltán – Spiedl Bianka – Vogel Dávid: Iszlám Állam. Terrorizmus 2.0. Történet, ideológia, propaganda. Budapest, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely – Kossuth kiadó, 2016.
- Böröcz József (szerk.): Hasított fa – A világrendszer-elmélettől a globális struktúraváltásokig. Budapest, L'Harmattan, 2017.
- Carl Schmitt: A politikai fogalma. Budapest, Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, 2002.
- Carl von Clausewitz: A háborúról. Budapest, Zrínyi kiadó, 2013.
- Christian Tomuschat – David P. Currie – Donald P. Kommers (translated): Basic Law for the Federal Republic of Germany. Berlin, German Bundestag, 2014.
- Constitution of 4 October 1958. Letöltve: 2016.12.31.
<http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/constitution/constitution-of-4-october-1958.25742.html>
- Constitution of the CR. Letöltve: 2016.12.31.
<https://www.hrad.cz/en/czech-republic/constitution-of-the-cr>
- David D. Roberts: The Totalitarian Experiment in Twentieth-Century Europe. Understanding the Poverty of Great Politics. New York, Routledge, 2006.
- Department of the Prime Minister and Cabinet: National Security Systems Handbook. New Zealand, 2017 (letöltve: 2017. december 6.
<https://www.dpmc.govt.nz/sites/default/files/2017-03/dpmc-nss-handbook-aug-2016.pdf>).
- Erich von Ludendorff: Apostle of the 'Total War'. The Living Age 1940/March, pp. 22–25.
- Erich von Ludendorff: Der Totale Krieg. München, Ludendorffs Verlag, 1935.
- Farkas Ádám: A terrorizmus elleni harc, mint kiemelt ágazatközi fegyveres védelmi feladat. Szakmai Szemle 2017/3. szám, pp. 5–20.
- Farkas Ádám: Adalékok az állam fegyveres védelmének rendszertani megközelítéséhez. Honvédségi Szemle 2017/1. szám, pp. 44–58.
- Farkas Ádám: Az állam fegyveres védelmének szabályozása a magyar jogrendszerben. Sereg Szemle 2017/2. szám, pp. 146–161.
- Farkas Ádám: Tévelygések fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarország katonai védelmére. Budapest, Magyar Katonai és Hadijogi Társaság, 2016.
- Fernand Braudel: A kapitalizmus dinamikája. Budapest, Európa kiadó, 2008.
- Fredrick M. Sallagar: The road to Total War. New York, Van Nostrand Reinhold Company. 1969.
- Galló Béla: Az újkapitalizmus régi világa. Budapest, Napvilág kiadó, 2010.
- Gazdag Ferenc (szerk.): Geopolitika és biztonság. Budapest, Zrínyi kiadó, 2006.

- Gerard Chaliand - Arnaud Blin: The History of Terrorism from Antiquity to Al Qaeda. Los Angeles-London, University of California Press, 2007.
- Government of United Kingdom: National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015. A Secure and Prosperous United Kingdom. London, 2015.
- Hannah Arendt: A totalitarizmus gyökerei. Budapest, Európa kiadó, 1992. Ian Kershaw: A Hitler-mítosz – Vezérkultusz és közvélemény. Budapest, Kortina Kiadó, 2003.
- Honig, Jan Willem: The Idea of Total War: From Clausewitz to Ludendorff. The Pacific War as total war: 2011 International Forum on War History: proceedings: September 14, 2011. Tokyo, National Institute for Defence Studies, 2012, pp. 29–41.
- Ian Kershaw – Moshe Lewin: Sztálinizmus és nácizmus – diktatúrák összehasonlítása. Szeged, Szukits Kiadó, 2005.
- Immanuel Wallerstein: A modern világgazdasági rendszer kialakulása. Budapest, Gondolat kiadó, 1983.
- Immanuel Wallerstein: Bevezetés a vilárendszer-elméletbe. Budapest, L'Harmattan, 2010.
- J. W. Peltason (ed.): The Constitution of the United States of America with Explanatory Notes. U.S., Department of State, Bureau of International Information Programs, 2004.
- James Gregor: Marxism, Fascism and Totalitarianism. Chapters in the Intellectual History of Radicalism. Stanford, Stanford University Press, 2009.
- Kelemen Roland – Pataki Márta: A kibertámadások nemzetközi jogi értékelése. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2015/1. szám, pp. 53–90.
- Kelemen Roland – Pataki Márta: Kiberterrorizmus: A terrorizmus új arca. Magyar Rendészet 2014/5. szám, pp. 103–116.
- Kelemen Roland: Cyber Attacks and Cyber Intelligence in the System of Cyber Warfare. In: Szabó Miklós (szerk.): Doktoranduszok Fóruma Miskolc, 2016. november 17. Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2017, pp. 117–122.
- Keszely László (szerk.): Az átfogó megközelítés és a védelmi igazgatás. Budapest, HM Zrínyi Média Közhasznú Nonprofit Kft., 2013.
- Keszely László: A védelmi igazgatás szerepe a nemzeti szintű átfogó megközelítés megvalósításában. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, doktori értekezés, 2017.
- Lakatos László – Varga Attila Ferenc: A magyar honvédelmi igazgatás. In Farkas Ádám – Kádár Pál (szerk.): Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai. Budapest, Zrínyi kiadó, 2016, pp. 159–211.
- Lakatos László: A honvédelmi igazgatási képzés aktuálítása az átfogó megközelítés elvének tükrében. Hadtudományi Szemle 2015/4. szám, pp. 432–443.
- Lakatos László: Honvédelmi igazgatás. In Lapsánszky András (szerk.): Közigazgatási Jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből I. Budapest, Complex Wolters Kluwer, 2013.
- Loretta Napoleoni: Az iszlamista főnix, Az Iszlám Állam születése és a Közel-Kelet újrafelosztása. Budapest, HVG kiadó, 2015.
- Loretta Napoleoni: Terror Incorporated, Tracing the Dollars Behind the Terror Networks. New York, Seven Stories Press, 2005.
- Loretta Napoleoni: Terrorism and the Economy, How the War on Terror is Bankrupting the World. New York, Seven Stories Press, 2010.

- Manuel Castell: A tudás világa. Budapest, Napvilág kiadó, 2006.
- Michael Geyer – Sheila Fitzpatrick (2008): Beyond Totalitarianism. Stalinism and Nazism Compared. Cambridge, Cambridge University Press, 2008.
- Molnár Ferenc (szerk.): Az átfogó megközelítés és a Magyar Honvédség katasztrófavédelmi rendszere. Budapest, Zrínyi kiadó, 2013.
- Molnár Ferenc: Egy sikeresebb válságkezelés felé: a civil szakértelem szükségessége a NATO stabilizációs és újjáépítési feladatai során. Nemzet és Biztonság 2012/4. szám pp. 10–23.
- Nico Stehr: A szabadság a tudás leánya. Budapest, Gondolat kiadó, 2017.
- Roger Chickering (ed.): The Shadows of Total War. Europe, East Asia, And the United States, 1919–1939. Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Roland Dannreuther: Nemzetközi biztonság. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016.
- Salamon Konrád (szerk.): Világtörténet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2011.
- Samuel P. Huntington: A katona és az állam. Budapest, Zrínyi – Atlanti kiadó, 1994.
- Simon László – Magyar Sándor: A terrorizmus és indirekt hadviselése az EU kiberterében. Szakmai Szemle 2017/4. szám, pp. 57–68.
- Simon László – Magyar Sándor: A terrorizmus és indirekt hatása a kiberterében. Szakmai Szemle 2017/3. szám, pp. 89–101.
- Simon László: Az információ mint fegyver? Szakmai Szemle 2016/2. szám, pp. 34–60.
- Slavoj Žižek: Zűr a paradicsomban. Budapest, Európa kiadó, 2016.
- Sulyok Gábor: 5. § [Védelmi kötelezettség]. In Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja I. Budapest, Századvég kiadó, 2009, pp. 306–321.
- Susanna Bearne – Olga Oliker – Kevin A. O'Brien – Andrew Rathme: National Security Decision-Making Structures and Security Sector Reform. RAND Europe, 2005.
- Szálkai Kinga – Stepper Péter (szerk.): A biztonság szektorális értelmezése. Új kihívások a kutatás napirendjén. Pécs-Budapest, Publikon kiadó, 2015.
- Szenes Zoltán (szerk.): Biztonságpolitika és válságkezelés. Budapest, NKE Szolgáltató Nonprofit Kft, 2016.
- Szigeti Péter: Világrendszernézőben. Budapest, Napvilág kiadó, 2005.
- The Constitution of the Republic of Poland. Letöltve: 2016. 12. 31. <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>
- The Constitution Of The Slovak Republic. Letöltve: 2016. 12. 31., <http://www.slovakia.org/sk-constitution.htm>
- The National Security Act of 1947 (USA). National Security Strategy of the United States of America, 2017.
- Youval Noah Harari: Homo deus. A holnap rövid története. Budapest, Animus kiadó, 2017.